

10. Bandurka O., Teremetskyi V., Boiko V., Zubov O., Patlachuk V. Current Situation of Judicial Reform in Ukraine: Problems and Ways of Their Solution. *Lex Humana*. 2023. Vol. 15. No. 4. P. 55–72. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2700>.
11. Romdoni M., Lussak A., Darmawan I. Success Factors for Using E-Court in Indonesian Courts. *Proceedings*. 2022. No. 82(58). DOI: <https://doi.org/10.3390/proceedings2022082058>.
12. Lupo G., Carnevali D. Smart Justice in Italy: Cases of Apps Created by Lawyers for Lawyers and Beyond. *Laws*. 2022. Vol. 11(51). DOI: <https://doi.org/10.3390/laws11030051>.
13. Garat D., Wonsever D. Automatic Curation of Court Documents: Anonymizing Personal Data. *Information*. 2022. Vol. 13(27). DOI: <https://doi.org/10.3390/info13010027>.
14. Queudot, M.; Charton, É.; Meurs, M.-J. Improving Access to Justice with Legal Chatbots. *Stats*. 2020. Vol. 3. P. 356–375. DOI: <https://doi.org/10.3390/stats3030023>.
15. Fernandes W.P.D., Silva L.J.S., Frajhof I.Z., Konder C.N., Nasser R.B., de Carvalho, G.R., Almeida G.F.C.F., Barbosa S.D.J., Lopes H.C.V. Appellate Court Modifications Extraction for Portuguese. *Artif. Intell. Law*. 2019. Vol. 28. P. 1–34.
16. Teremetskyi V., Boiko V., Malyshev O., Seleznova O., Kelbia S. Electronic Judiciary in Ukraine: Problems of Implementation and Possible Solutions. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. Issue 68. P. 33–42. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.68.08.3>.
17. Belov D.M., Belova M.V. Shtuchnyi intelekt v sudochynstvi ta sudovykh rishenniakh, potentsial ta ryzyky. [Artificial intelligence in judicial proceedings and court decisions, potential and risks]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo. – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University Series: Law*. 2023. Vol. 2 No. 78. S. 315–320. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.50>. [in Ukrainian].
18. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. [in Ukrainian].
19. Policymaker's Use of Data to Inform Criminal Justice Decisions. A Briefing from Justice Counts Partner, the National Conference of State Legislatures. 2020. P. 1–6.
20. Khovpun O., Chudyk N. Methodology for the formation of information and analytical support for decision-making in criminal jurisdiction. *Actual problems of jurisprudence*. 2023. Vol. 3 (35). DOI: [10.35774/app2023.03.144](https://doi.org/10.35774/app2023.03.144). [in Ukrainian].
21. Kovalchuk O. Asotsiatyvna model pidtrymky pryiniattia rishen u kryminalnomu sudochynstvi. [Associative Model of Support for Judicial Decision-Making]. Aktualni problemy pravoznavstva – Actual problems of jurisprudence. 2023. No 3. S. 56–62. DOI: <https://doi.org/10.35774/>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 9.11.2023

УДК 34.096

DOI: 10.36550/2522-9230-2023-15-278-284

Омельченко Андрій Володимирович,
аспірант кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
e-mail: omeland80@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4281-2173>

ОСНОВНІ ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Статтю присвячено виявленню історичних передумов та основних етапів формування правової визначеності, як ідеї, концепції та юридичного принципу.

Принцип правової визначеності розглядається у якості однієї із базових та невід'ємних компонентів верховенства права. При цьому, на думку автора, правова визначеність являє собою складний юридичний інститут, що включає низку органічних складових. За такого підходу, історія формування даного явища розглядається як процес його постійного ускладнення, через збагачення новими елементами.

В ході дослідження автор приходить до висновку, що витoki принципу правової визначеності можна прослідкувати до найдавніших часів, коли виникли перші письмові законодавчі пам'ятки. Передумовою формування позитивного права автор вважає природне прагнення людини до розумного упорядкування життя та розуміння однозначних наслідків своєї поведінки.

В процесі історичного розвитку принцип правової визначеності пройшов кілька умовних етапів, хронологія яких відрізнялася у різних державних формаціях.

Остаточне оформлення та початок сучасного тлумачення принципу правової визначеності автор відносить до кінця XIX століття. Разом із тим, станом на сьогодні, реалізація даного принципу продовжує стикатися із низкою

викликів, серед яких окремо відмічається проблема узгодження та взаємодії правової визначеності із інститутом дискреційних повноважень.

Ключові слова: історія права, принцип права, верховенство права, правова визначеність, права людини, легітимні очікування.

Omelchenko A. MAIN HISTORICAL STAGES OF THE FORMATION OF LEGAL CERTAINTY

The article is devoted to identifying the historical prerequisites and main stages of the formation of legal certainty, as an idea, concept and legal principle.

The principle of legal certainty is considered as one of the basic and integral components of the rule of law. At the same time, according to the author, legal certainty is a complex legal institution that includes a number of organic components. According to this approach, the history of the formation of this phenomenon is considered as a process of its constant complication, through enrichment with new elements.

In the course of the research, the author comes to the conclusion that the origins of the principle of legal certainty can be traced back to the most ancient times, when the first written legal records appeared. The author considers the prerequisite for the formation of positive law to be the natural desire of a person to rationally organize his life and understand the unambiguous consequences of his behavior.

In the process of historical development, the principle of legal certainty went through several conditional stages, the chronology of which differed in different state formations.

The author attributes the final design and the beginning of the modern interpretation of the principle of legal certainty to the end of the 19th century. However, as of today, the implementation of this principle continues to face a number of challenges, among which the problem of coordination and interaction of legal certainty with the institution of discretionary powers is separately noted.

Key words: history of law, principle of law, rule of law, legal certainty, human rights, legitimate expectations.

Постановка проблеми. Принцип правової визначеності вважається одним із засадничих інститутів національної правової системи та невід'ємною складовою верховенства права. Особливої актуальності дотримання даного принципу набуває зараз, в умовах воєнного стану, коли правова система має залишатися цілісною та бути тією основою, завдяки якій може функціонувати держава для досягнення її головної мети - утвердження правової свободи людини, що передбачає, перш за все, забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина в будь-яких екстремальних умовах.

Почавши шлях становлення з ідеї простої фіксації юридичних норм у писемних документах, принцип правової визначеності поступово перетворився на багатоеlementний правовий інститут. Історичний процес становлення даного принципу пов'язаний із нашаруванням юридичних вимог, спрямованих на забезпечення особистої свободи індивіда. Трансформація принципу правової визначеності відбувалася у зв'язку з природньою потребою кожного члена суспільства, на будь-якому умовному історичному етапі, мати можливість вільно планувати власну поведінку та прогнозувати її наслідки.

Однак, стан глобальної нестабільності у світі може спровокувати початок наступного умовного історичного етапу який буде мати вплив на розвиток принципу правової визначеності в частині розширення даного змістовного поняття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню окремих аспектів принципу правової визначеності, зокрема історичних витоків, присвячено роботи Л.Л. Богачової, Н.В. Варламової, Ю.І.Матвєєвої, С.П. Головатого, М.І. Козюбри, С.П. Погребняка, І.В. Рехтіної, С.В. Шевчука, В.О.Панкратової та ін.

Разом із тим, аналіз наявних наукових джерел дає підстави констатувати відсутність комплексних досліджень принципу правової визначеності з точки зору історичних передумов його виникнення, етапів розвитку та формування у контексті онтологічного зв'язку із сучасністю. Враховуючи багатоеlementний характер даного принципу та його виняткове значення для розбудови національної правової системи України на засадах верховенства права та демократії, вбачається доцільним проведення загальнотеоретичного аналізу витоків концепції правової визначеності та вивчення змістового наповнення даного поняття новими елементами в історичній ретроспективі.

Метою статті є дослідження історії формування, розвитку та трансформації правової визначеності, як ідеї та принципу, в контексті поступового збагачення даного явища новими змістовними елементами, в онтологічному зв'язку із сучасністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найдавнішим джерелом права вважається звичай, тобто система загальноновизнаних та санкціонованих правил поведінки що склалося історично, у результаті багаторазового повторення людьми певних дій. Проте, усна форма звичаєвого права спричиняла труднощі під час вирішення спорів та конфліктів, оскільки залишалась необхідність доводити факт існування тієї чи іншої юридичної традиції. Розвиток писемності та нагальна потреба у фіксуванні норм права слугувала передумовою надання усним звичаям письмової форми, що і стало початком формування ідеї правової визначеності.

Низка істориків припускають, що першою писемною пам'яткою в історії людства були закони Хаммурапі. Також до найдавнішого етапу формування ідеї правової визначеності можна віднести Закони Ману, збірки звичаєвого права давньогрецьких держав-полісів, Закони XII таблиць тощо. Не зважаючи на те, що значну частину таких законів продовжували становити місцеві звичаї, все ж логіка суджень тих людей, які

кодифікували їх у формі єдиного закону, та суспільне розуміння тих завдань, які вони ставили перед собою, зводилась до того, що такі закони уже мали письмово-статичний зміст, що надавало можливість до їх вивчення, однотипного тлумачення та правозастосування. І хоча юридична основа таких законів (як і родових звичаїв) знову ж зводилась до питання: що вважалося справедливим, а що ні, але тепер не на рівні оціночних суджень старійшин роду, а на рівні погляду суспільства, обумовленого нормами права, що, безумовно, змінювало підходи до правосуддя. [1, с.9-14]

В Античні часи фіксація звичаю в писаному законі була чи не єдиним шляхом до визначеності правової норми. Правові норми, які містилися в інших джерелах права, набували визначеності так само – шляхом свого закріплення у письмовій формі. [2, с.55]

Закони XII таблиць, так само, як і ранньосередньовічні збірки «Салічна правда» (лат. *Lex Salica*), «Руська Правда» фактично були кодифікацією звичаїв, які сформувалися в того чи іншого народу. Надання нормам звичаєвого права письмової форми і закріплення їх у юридичних збірниках, а отже, визнання державою, було важливим кроком на шляху до встановлення стабільності у стародавніх та середньовічних державах.

Таким чином, можна констатувати, що першим кроком людства на шляху формування ідеї правової визначеності було надання законам письмової форми. Даний етап різні народи пройшли у різний час від стародавньої до ранньосередньовічної доби.

Разом із тим, ще в другій половині V-IV століття до н.е. греки зіткнулися з серйозними проблемами законотворчості, в результаті якого всі закони були «визначеними» (тобто точно сформульованими та записаними), але ніхто не був упевнений, що будь-який закон, що діє сьогодні, не втратить чинності завтра через ухвалення наступного закону.

Реформування афінської системи права Тисаменом наприкінці V століття до н. е. надає нам приклад засобів захисту від зловживань законодавчою владою. В даному випадку, в Афінах була встановлена нова жорстка і складна процедура, яку необхідно пройти для прийняття законодавчих новацій. Спеціальний комітет магістратів (*nomotetai*), завдання якого полягало в тому, щоб охороняти чинне право від неузгодженої законодавчої ініціативи, ретельно вивчав кожен законопроект, запропонований будь-яким громадянином. При цьому автор проекту мав переконати всезагальні законодавчі збори у необхідності його прийняття, незважаючи на думку *nomotetai*. Обговорення законопроекту являло собою порівняння старого та нового закону, що безсумнівно сприяло об'єктивності у вирішенні питання необхідності його прийняття. [3, с. 97]

Крім того, ще однією перепоною на шляху прийняття нових законів та внесення змін до діючих було запровадження нового інституту, відповідно до якого кожен автор закону ніс відповідальність у вигляді штрафу або інших санкцій, аж до смертної кари, у разі виникнення ситуації коли будь-який громадянин, який діятиме як позивач доведе що вже після ухвалення закону зборами, у ньому існують істотні недоліки або він суперечить старішим законам, що діють в Афінах. [3, ст. 98]

Таким чином, цілком слушною є думка італійського юриста та громадського діяча Л. Бруно в праці «Свобода і закон», що вже в V-IV столітті до н.е. громадяни демократичних суспільств усвідомлювали що їх не влаштує лише точне формулювання письмового тексту законів, і що вони не можуть бути вільними від втручання політичної влади, лише підкоряючись чинним законам, і що їм також необхідно передбачати наслідки власних дій відповідно до законів завтрашнього дня. [3, ст. 98]

Ідея встановлення своєрідних запобіжників від сваволі законодавця знайшла своє відображення у працях античних мислителів, у яких послідовно розвивається думка про необхідність підпорядкування писаного законодавства універсальному принципу справедливості. Необхідність забезпечення справедливості і на сьогодні вважається базисною передумовою принципу правової визначеності.

Вже в епосах Гомера і Гесіода, хоча і на міфологічній основі, розвинулися певні правові та політичні ідеї. Так, в поемах Гомера "Іліаді" та "Одісеї", Зевс у морально-правовій площині виступав, як верховний заступник загальної справедливості («*dike*»), який суворо карає тих, хто творить насильство і неправий суд.

Божественна по своїй природі справедливість у Гомера виступала в якості об'єктивної основи і критерію правового. І лише те, що відповідало тодішнім поглядам на справедливість, сприймалось як право. У гомерівських поемах порушення справедливості («*dike*») — не просто антигромадський, але, перш за все, антибожественний акт, за який неминуче наступає божа кара.

Таким чином, ще в час панування міфологічної свідомості в уявленні давніх греків право і справедливість, хоча і тісно були пов'язані між собою, але розрізнялися навіть термінологічно. [4, с. 5]

Важливим етапом розвитку комплексу ідей, що складають світоглядну основу принципу правової визначеності, стали праці давньогрецького філософа Аристотеля, який обґрунтував, що політична справедливість можлива тільки між вільними і рівними людьми, які належать до одного спілкування і мають на меті самозадоволення, самодостатність (автаркію). [5, с. 48]

Аристотель не зводив всього права до права, створеного шляхом волевиявлення, тобто встановленого людьми. Підкреслюючи, що, хоча вся область права і змінюється, проте поняття справедливості в праві може змінюватися тільки певним чином. Природне право є природним, перш за все, тому, що воно політичне, адекватне політичній природі людини і висловлює вимоги і уявлення про політичну справедливість у людських взаємовідносинах. [5, с. 50]

У цьому відношенні прикладом є таке розуміння Аристотелем справедливого під яким він розумів

такий порядок речей, такий стан, коли б «всі рівні то владували тією ж самою мірою, якою вони коряться, і щоб кожен поперемінно то повелів то корився». Це — той стан, той порядок речей, який він і називав законом: «В такому випадку ми маємо справу із законом, бо порядок і є закон. Тому доцільніше, щоб панував закон, а не котрийсь з-поміж громадян». [6, с. 96]

Отже, у цьому випадку Аристотель під поняттям «закон» цілком чітко розумів аж ніяк не законодавчий акт, а певний стан, а саме — порядок, суть якого полягає у тому, що його встановлено і що він існує на засадах справедливості. Таке розуміння зв'язку права та закону, було, загалом, загальноприйнятим у давньогрецькому суспільстві. [7, с. 49]

«Отже, хто вимагає, аби панував закон, очевидно хоче, щоб панували Божество і Розум, а хто вимагає, аби панувала людина, проявляє (у своїй вимозі) певне дикунство; бо пристрасть саме і є таким (чимось тваринячим), до того ж вона зводить навіть найкращих правителів з істинного шляху; навпаки, закон — це розум поза пристрастями і бажаннями». [6, с. 97] варто звернути увагу, що дане твердження Аристотеля уже містить основу концепції верховенства права, яка полягає зокрема у наданні пріоритету «правлінню права» над «правлінням людини».

Зазначені ідеї знайшли подальше відображення у працях давньоримських авторів, які доповнили їх власними ідеями республіканізму, непорушності громадянських прав та «довгостроковою» концепції закону. У римлян верховенство права забезпечувалося тим що закон не міг бути змінений непередбачено та не залежав від свавільних бажань та дій сенаторів чи інших вищих посадових осіб. Протягом більшої частини історії Римської республіки та Римської імперії римське приватне право, знаходилося поза досяжністю законодавців, а формувалося на засадах принципів та правозастосовчої практики, поступово розвиваючись та удосконалюючись протягом багатьох століть в процесі судочинства, майже без втручання з боку законодавців.

Римська концепція визначеності закону була довгостроковою. Знамениті дослідники звертали увагу на відсутність у римських юристів індивідуальності. Відсутність індивідуальності була природним супутником їхнього індивідуалістичного погляду на приватні закони, дослідженням яких вони займалися. Вони сприймали приватне право як загальну спадщину всіх римських громадян. Через це ніхто не відчував себе повноважним змінювати його за своїм бажанням. Коли зміни відбувалися, вони визнавали юристами як зміни, які вже відбулися насправді, а не як зміни, які запровадили вони самі. [3, с. 112]

Ще один приклад застосування елементів принципу правової визначеності знаходимо у працях та виступах Цицерона. Зокрема, диктатор Сулла намагався помститися жителям таких міст Італії, як Арретіум і Волатерра, які підтримали його головного ворога Марія. Сулла змусив римські законодавчі збори прийняти закони, які позбавили жителів цих міст *jus civitatis*, тобто римського громадянства і всіх пов'язаних із громадянством привілеїв. Цей факт відомий із виступу Цицерона в суді в захист Цеціни. Цицерон виграв цю справу, довівши, що закон, ініційований Суллою, не є легітимним, оскільки жодні законодавчі збори не мають права за допомогою будь-якого законодавчого акта позбавити римського громадянина його громадянства, так само, як жодним законодавчим актом не можна позбавити римського громадянина його свобод. Закон, введений в дію Суллою, був законодавчим актом, який формально схвалений народом. Слід згадати, що закони такого типу прийнято називати у Римі *lex rogata*, тобто закони, які схвалені народними зборами за проханням обраного магістрату з дотриманням відповідної процедури. У зв'язку із цим Цицерон згадує, що з найдавніших часів усі законопроекти містили застереження, значення яких пов'язано з тим, що зміст прийнятого законопроекту може виявитися неправомірним: «*Si quid jus non esset rogari, eius ea lege nihilum rogatum*» («Якщо у цьому законопроекті, схвалити який я Вас прошу, є що-небудь, що є протиправним закону, Ваше схвалення також буде нікчемним», – приблизно так звертався магістрат до законодавчих зборів римського народу) [3, с.103].

Таким чином, досліджуючи історичне формування принципу правової визначеності можна констатувати, що людством ще в період до нашої ери, були винайдені потужні механізми направлені на забезпечення визначеності законодавства такі як: надання нормам письмової форми; встановлення жорстких і складних процедур, які необхідно пройти для прийняття законодавчих новацій; встановлення юридичної відповідальності для авторів «невдалих» законопроектів; формування законодавства на підставі принципів які поступово розвивалися та удосконалювалися протягом багатьох століть в процесі судочинства, майже без втручання з боку законодавчого органу.

Наступний етап формування принципу правової визначеності пов'язується із епохою розвинутого (так званого «високого») Середньовіччя у Західній Європі та появою перших протоконституційних актів. На цьому етапі абстрактний принцип справедливості поступово набуває конкретних юридичних форм, які отримують правове забезпечення. Першим документом, у якому відбулася «нормативізація» згаданих ідей, вважається англійська Велика хартія вольностей (*lat. Magna Carta*) 1215 року. Хартія містила значний масив елементів сучасного принципу верховенства права, зокрема: гарантування особистих прав індивіда, право на справедливий розгляд та загальний (для вільних людей) доступ до судочинства, обмеження державної влади у сфері законодавства тощо. Так право на справедливий, паритетний розсуд та обмеження прав короля закріплювався ст. 39 Великої хартії вольностей: «Жодна вільна людина не буде оштрафована, або ув'язнена, або позбавлена володіння або якимось іншим чином обездолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї, тільки як за законним рішенням рівних їй (її перів) і за законом країни.» [4, с.48-52]

Процес постійного і тривалого підтвердження («конфірмацій») Великої Хартії 1215 р. зумовив і утвердив за цим документом характер «вищого права» Англії.

Подальший розвиток ідеї правової визначеності знайшов своє відображення в працях багатьох видатних мислителів, вчених та юристів таких епох Гуманізму та Просвітництва, таких як Ф. Бекон, Дж. Бентам, Г. Гегель, Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є та інших. Філософські міркування та наукові розвідки вищезазначених мислителів сприяли виникненню багатьох нашарувань, концептуальних системоутворюючих елементів та виявленню закономірностей властивим принципу правової визначеності які вплинули на сьогоденне розуміння.

Зокрема Шарль Луї Монтеск'є – один із найяскравіших представників Просвітництва, видатний політичний мислитель, систематизував усі вже наявні на той час знання про державу і право, звів їх у єдине ціле, побудував ієрархію їх взаємозв'язку та взаємодії. На думку Монтеск'є «Політична свобода» підданого — це «спокій душі», який настає «від думки про те, що кожна людина є у безпечному стані». Аби мати цю «свободу» — «необхідно, щоб правління було побудоване таким чином, щоб одна людина не боялась іншої».

Виходячи з того, що у всесвіті існує «порядок», обумовленість якого цілком очевидна завдяки існуванню «первозданного розуму», Монтеск'є вважав, що «джерелом порядку» виступає «принцип справедливості», який є «загальнішим за всі закони», бо впливає «з порядку речей». [8]

Наближене до сучасного уявлення про принцип правової визначеності запропонував британський конституціоналіст Альберт Венн Дайсі, який розглядав його, у якості складової верховенства права. Дайсі вважав, що існує два принципи, властивих некодифікованій британській конституції. Перший і найважливіший – суверенітет або верховенство парламенту: у такий спосіб схвалювалось поняття представницького врядування як головної риси демократичної держави. Другим принципом, що виступав як стримувач першого, було верховенство права (*the rule of law*).

Принцип верховенства права став результатом звичаєвого (що його дуже довго творили судді) права (і тому його не обов'язково було кодифікувати в будь-якій писаній конституції). З погляду А. Дайсі, верховенство права мало три стрижневі характерні риси. Перша – нікого не може бути покарано, крім як за порушення приписів права, які мають бути однозначними і передбачними, з тим щоб скеровувати дії або справи людей та унеможливити їх покарання ретроспективно. Друга риса – ніхто не повинен бути понад приписами права та всіх (у суспільстві) підпорядковано приписам однаково. Третя риса – верховенство права впливає не з якоїсь писаної конституції, а зі «звичаєвого (вितвореного суддями) права».

Таким чином, у версії науковця, правова визначеність пов'язується із наявністю чітко виписаних меж владних повноважень державних органів. Разом із тим, основою права визнаються не закони, а безпосередня юридична практика, заснована на певних базисних принципах.

Саме розвиток ідей Дайсі та його сучасників було покладено в основу теперішнього розуміння правової визначеності, як концепції та принципу. Зокрема в п.44 Доповіді Венеціанська комісія 2011р. зазначається, що принцип правової визначеності є істотно важливим для питання довіри до судової системи та верховенства права. Аби досягти цієї довіри, держава повинна зробити текст закону легко доступним. Вона також зобов'язана дотримуватись законів, які запровадила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю. Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед — до його застосування, та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку. Правова визначеність також вимагає, щоб остаточні рішення судів були виконані. [9, с.22-24]

Важливою проблемою на теперішньому етапі стало питання взаємодії принципу правової визначеності та об'єктивною потребою в існуванні дискреційних повноважень органів та посадових осіб державної влади. Так, в п.45 Доповіді комісія звернула увагу, що не відповідатиме верховенству права, якщо надана законом виконавчій владі дискреція матиме характер необмеженої влади, а тому закон повинен вказати на обсяг будь-якої такої дискреції та на спосіб її здійснення із достатньою чіткістю, аби особа мала змогу відповідним чином захистити себе від свавільних дій.

Висновки. В результаті проведеного дослідження, можемо констатувати, що концепція правової визначеності пройшла довгий шлях історичного розвитку від простого усвідомлення необхідності письмової фіксації правових норм до складного та багатоелементного правового принципу, необхідної складової сучасної національної правової системи. Передумовою виникнення даного комплексу уявлень зі значною вірогідністю можна вважати природне прагнення людини до розумного упорядкування життя та передбачуваності наслідків своїх дій. Важливо зауважити, що принцип правової визначеності від початку формувався в органічному поєднанні із комплексом інших ідей та принципів, які сьогодні розглядаються у якості складових верховенства права.

Формування принципу правової визначеності відбувалося у різних держав та народів не одночасно та відбувалося у кілька умовних етапів:

1. Виникнення перших спроб писемної фіксації звичаєвого права у письмових нормативних збірках. На цьому етапі норми писаного законодавства ще мало відрізняються від усних та не мають чітко визначеного юридичного статусу.

2. Усвідомлення необхідності забезпечення стабільності правових норм та узагальнення юридичної практики. Першими запобіжниками від законодавчої сваволі стають ідеї загальної справедливості,

єдності правозастосування та узгодженості законодавства, а також принцип пріоритету давнішої норми над новою.

3. Конкретизація базових правових принципів через їх фіксацію у протоконституційних актах. Перші спроби формального «конституційного» обмеження державної влади в питаннях законодавства та управління.

4. Виявлення зв'язку між вимогами правової визначеності, забезпеченням основних, невід'ємних прав людини, правопорядком та «суспільним спокоєм».

5. Початок сучасного комплексного розуміння правової визначеності, як принципу, який передбачає, зокрема: відповідність норм конституційним принципам; узгодженість формулювання, тлумачення та застосування правової норми; неприпустимість зворотної дії; передбачуваність норми в сенсі її прийняття та застосування (тільки уповноваженим органом, у відповідності до загальних системоутворюючих принципів та усталеної практики); логічність та зрозумілість юридичних норм, однозначність тлумачення тощо.

Важливим викликом сьогодення є питання взаємодії та узгодження принципу правової визначеності із інститутом дискреційних повноважень в контексті утвердження верховенства права. Дана проблема потребує детального вивчення та буде досліджуватися у наступних наукових розвідках автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Курило М.П., Ясинюк Д.М. Судова правотворчість в цивільному судочинстві та її межі при подоланні законодавчих прогалин. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 9-14. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/2020/scachano/PPP/PPP2022n1/9.pdf>

2. Матвеева Ю.І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 55 с.

3. Леони Б. Свобода и закон / пер. с англ. Москва: ИРИСЭН, 2008. 97 с.

4. Бурдоносова М.А. Генеза справедливості як основоположного принципу права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 4–7.

5. Яцюк М. В. Історія світової політичної думки: конспект лекцій для очної і заочної форм навчання освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 321 с.

6. Аристотель. Політика / пер. з давньогрец. Київ: Основи, 2003. 239 с.

7. Фаст О.О. Поняття «право» і «закон» у філософсько-правовій думці європейського Середньовіччя. *Право і суспільство*. 2017. №1, частина 2. С. 47-51.

8. Монтеск'є Ш.Л. Про дух законів: хрестоматія. Київ, 2008. URL: <http://pid.atwebpages.com/geopolitika-hrestomatiya-burlakov.html>

9. Верховенство права. Доповідь схвалена Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). *Право України*. 2011. №10. С. 168-184.

REFERENCES:

1. Kurylo, M.P., Yasynok, D.M. (2022). Sudova pravotvorchist v tsyvilnomu sudochynstvi ta yii mezhi pry podolanni zakonodavchykh prohalyn. [Judicial law-making in civil proceedings and its limits when overcoming legislative gaps]. *Pryvatne ta publichne pravo*. № 1. 9-14. Retrieved from: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/2020/scachano/PPP/PPP2022n1/9.pdf> [in Ukrainian].

2. Matvieieva, Yu.I. (2019). Pryntsyp pravovoi vyznachenosti yak skladova verkhovenstva prava. [The principle of legal certainty as a component of the rule of law]. *Dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.01*. 55. [in Ukrainian].

3. Leoni, B. (2008). Svoboda i zakon. [Freedom and law]. Per. s angl. IRISEN. 97. [in Russian].

4. Burdonosova, M.A. (2019). Heneza spravedlyvosti yak osnovopolozhnoho pryntsypu prava. [The genesis of justice as a fundamental principle of law]. *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii*. № 2. 4–7. [in Ukrainian].

5. Yatsiuk, M.V. (2018). Istoriia svitovoi politychnoi dumky. [History of world political thought]. Konspekt lektsii dlia ochnoi i zaочної form navchannia osvitno-naukovoї prohramy pidhotovky doktora filosofii, haluz znan 03 – Humanitarni nauky, spetsialnist 032 – Istoriia ta arkheolohiia). KhNUMH im. O. M. Beketova. 321. [in Ukrainian].

6. Arystotel. (2003). Polityka. [Policy]. Per. z davnohrets. 239. [in Ukrainian].

7. Fast, O.O. (2017). Poniattia «pravo» i «zakon» u filosofsko-pravovii dumtsi yevropeiskoho Serednovichchia. [Concepts of "right" and "law" in the philosophical and legal thought of the European Middle Ages]. *Pravo i suspilstvo* №1, chastyna 2, 47-51. [in Ukrainian].

8. Monteskie, Sh.L. (2008). Pro dukh zakoniv. [On the spirit of laws]. Khrestomatia. Retrieved from: <http://pid.atwebpages.com/geopolitika-hrestomatiya-burlakov.html> [in Ukrainian].

9. Verkhovenstvo prava. (2011). [Rule of Law]. Dopovid skhvalena Venetsiiskoiu komisiieiu na 86-mu plenarnomu zasidanni (Venetsiia, 25-26 bereznia 2011 roku). *Pravo Ukrainy*. №10. 168-184. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 9.11.2023